

Foruetatik Autonomiara

Joseba Intxausti

- A) Euskal Foruak: Bizkaiko Jaurerria
Jaurerriko eskualde eta izaki politikoak
Botere ejekutiboaren instituzioak
Botere legegilearen instituzioak
Justizi boterearen instituzioak
Ondasun-zaingoa eta Foruak
- B) Euskal Foruak, Iraultza burgesaren barnean (1789-1875)
Liberalismoaren konstituziogintza
Bergarako Gomenioa (1839)
Nafarroa, bere bidetik: «Lege Hitzartua» (1841)
Hiru Probintzien kontra erasoak (1841-1875)
- C) 1876ko eztabaida eta Foruen deuseztapena
Estatuaren batasun arazoa
Diktadura bat Legearen zerbitzurako
Gorteetako eztabaida: bentzutuari zigorra
Cánovas-en Konstituzioa, Euskal Herriarentzat
- D) Kontzertu Ekonomikoen errejimenarekin (1878-1931)
Zer ziren Kontzertu Ekonomikoak?
Euskal Diputazioen Mezua (1917)
Gipuzkoako Diputazioaren «Memoria» (1923)
- E) Azken ohar

Azken hilabeteetan izan da zer esanik franko Euskal Herriari emango ote zaion autonomia politikoaz. Eguneroko eta liburutan, norberaren lagunartean, eztabaida politikoetan. Edonon eta noiznahi. Baina kezka eta amets hau ez da gaur jaioa, eta, dirudienez, luzaro eta bero iraungo du oraindik.

Ez da ezerezetik sortu eskakizun hori. Euskal politikagintzari gagozkiola, badugu historia luze bat. Gorabehera handiak jasan dituen kondaira. Mendebaleko herrietan, askorentzat Erdi Aroa izan da beren nortasun politikoa instituzioetan hezur-mamitu duten garaia. Euskaldunontzat ere bai; gure gizartearentzat orduantxe asmatu genuen geuk sortutako estruktura politikorik osoena.

Hori ez da txantxetako gertaera arrunt bat. Euskal kreatibitate politikoak egina du bide luzea hor, eta etorkizunerako ere gogoan hartzekoa dela esango nuke nik. Gurea baita hori, hain zuzen. Instituzio horik gure eskola politikoa ere izan litezke (eta horretan eskola on baten premiarik falta ez zaigunez...). Gure berehalako gogoeta eta ekintza politikoak ez dute deus galduko tradizio politiko aberats horretatik zerbait ikasiz.

A) EUSKAL FORUAK: BIZKAIKO JAURERRIA

Euskal legeria publikoa, batez ere Foruetan ikus dezakegu. Foru horien gain jaso izan da herrialdeetako bizitza politikoa; eta ez da hori ausaz gertatu, hain zuzen ere, Lege horretantxe haragihartu baitzuen hauzoen, elizateen eta hirien zentzu politikoak. Baina herrialde bakoitzak bere gisara egin zuen hori, eta, horregatik, bakoitzak izan zuen bere Forua; baina, laster ikus daitekeenez, legeen azalpetik zihoan usariozko jatorburua batbera zen. Gizarte baten gainegitura ziren instituzio haik; baina, inter-ekintza batean, herriak egiten zituen instituzioak eta instituzioek egiten zuten herria.

Euskal Herrialde guztietako instituzio politikoaren aurkezpen historiko oso bat komenigarri zen hemen; baina, idazlan honek, nahitaez, gorde behar dituen mugetara biltzeko, hautapen bat egin behar izan dugu. Zuzenean Bizkaiko Jaurerriaz dihardugu. Hala ere, orohar, Gipuzkoa eta Arabarako ere esenplu hurbila dela uste dugu Bizkaia ¹.

Jaurerriko eskualde eta izaki politikoak

Bigarren Erdi Aroan eta Aro Modernoan *Bizkaiko Jaurerria* bezala ezagutu dugun Herrialdeak bere jatorrizko eremua eta erdigunea aski hertsia zuan. IX-XII. mendeetako Bizkaia hartatik kanpo geratzen ziren Enkartazioak, Durangaldea, Orozko eta Orduina; baina ekialdetik, orduko Bizkaia hura Deba hibiraino zabaltzen zen, nonbait. Hastapen horrek ondorio politiko luzeak ekarriko zituen Bizkaia osoaren etorkizunean: Jaurerriko lurralde ezberdinak tradizio desberdinetatik eta eitura bereziekin zetozen eta guztien bateragintza ez zen bapatean eta tentsiorik gabe lortu.

VIII.etik XII.era doazen mendeetan moldatzen du Bizkaiko Jaurerriak bere lehen erdigunea. Gerora *Lurralde Irekia* deituko zaio horri. Lehendabizi, inondik ere, Arabako kontearen menpean egon zen Bizkaia hau; baina XI. mendeaz geroztik (Antso Handiarekin, 1000-1035), Bizkaiaren jatorrizko eremu hark bere konte propioa ukanen du. Hala ere, XI. mendean, egiteko dago oraindik historian Jaurerri bakarra osatuko duten lurralde guztien batasuna.

Azken Erdi Aroan sartzean, XIII. mendean alegia, lortuko da Bizkaiaren eremu-bateragintza. *Durangaldea* 1212an, *Balmaseda* 1214ean lehenengoz (eta 1399-1400ean azkenik), *Orduina* 1284ean lehenengoz (eta 1480an azkenik) Lanestosa 1287an eta *Enkartazioak* mende osoan zehar Bizkaiko Jaurerriaren parte izatera pasako dira. Bateratze hau ez da guztientzat Jaugo bakar bat aitortzearekin amaituko. Elkarrenganatu diren Lurraldeak denentzako instituzio berriak sortuko dituzte, Lurralde bakoitzaren instituzioak ukatu gabe. Lurralde Irekiaren eta gainerako Lurralde eta Hirien arteko batasuna, guztien instituzio berri horietan finkatzen da. Jaurerri batberaren barnean, instituzioen batasuna eta berezitasunak kateaturik joango dira harrez gero.

Jaurerriko Lurraldeen eremua *Merinaldetan* banatzen zen. 1526ko Foru Berrian zazpi agertzen dira: Uribe, Busturia, Markina, Zornotza, Bedia, Arratia eta Durangaldea. Merinalde hauetako bizilagunak, *elizateetan* biltzen ziren beren udal-gobernutarako. Jaurerri osoak 93 elizate zituen (72 Lurralde Irekian, 10 errepublika Enkartazioetan, 11 Durangaldean), baina Jaurerriko Batzarre Nagusietarako Lurralde Irekiko 72ek bakarrik zuten boto bana; besteak Lurralde bezala agertzen ziren

Gernikara, ez elizate bezala. Uribeko Merinaldea zen handiena, 33 elizate zituela eta eremuz Barakaldotik Gorozikaraino eta kostaldetik Bediako Merinalderaino (Lemona) zabaltzen zela.

XII-XIV. mendeetan (1199-1376) *hiribilduak* sortuko dira, eginkizun ekonomiko berriei erantzunez. 21 Hiribildu zeuden Bizkaian, eta hiru taldetan sailkatuak (1630era arte hiru talde hauen buruak Bermeo, Bilbo eta Durango izan ziren). Industriaren, merkatalgoaren eta nabigazioaren aterpeak izango dira. Jaurerriko Lurraldean bihotzetan lekutu ziren hiribilduok, baina mundu aparteko bat ziren, legez eta ekonomiaz. Banderizoen gudate luzeek izan zuten muntarik franko, hiribilduak eraikitzen. Hiribildua, harresitua izaten zen eta murruen inguruko eremu bat ere Hiri Agiriak eskainitako abantailen babespera biltzen zen. Lur-eremu hau aski zabala izan ohi zen, gehienetan.

Horrela, Jaurerri barneko gobernabidean, Lurralde Irekia eta Hiribilduak kontrajarriak geratzen dira ondoko gizaldietarako. Hiribilduan ez dute Jaurerriaren jurisdikzio arrunteko agintariek botererik, eta aginte estruktura berria sortzen da hiriatarako (alkate, probestu, juratu, izkribau, etab.). Bienbitartean, elizateak kanpoan geratzen ziren, Lurralde Irekia osatuz, eta betidaniko beren agintariak zeuzkaten (Foru Alkateak, Prestameruak, Merinuak, etab.).

Botere Ejekutiboaren instituzioak

Elizate, Hiribildu, Merinalde eta Jaurerrian, Gobernailuak, Legegailuak eta Justizigailuak aurki ditzakegu, Jaurerriko bizilagunak gobernatu, berauei legeak eman eta justizia egiteko². Eskualde eta biztanleentzat gobernabide oso bat sortu zuen Foruak. Nolakoa zen, ordea, hori dena?

Montesquieu-k klasiko bihurtu zuen hiru Botereen bereizketa ez zen gaurreguneko errejimen demokratikoetan bezain argi agertzen; baina aginte horik ez ziren nahas-mahasian erabiltzen ere. Has gaitezen Botere ejekutiboarekin eta elizate apaletatik, udalen gobernutik alegia, Jaurerri osoraino iristeko.

Zimiterio edo kontzejupean bildutako herriari deitzen zitzaion *elizate* edo *elizaldea*. Parroki-eliza baten inguruan antolatutako instituzio politikoa zen, beraz. Nekazal udala izan ohi zen elizatea, eta dirudienez, autonomia politikorik zabalena

zuen komunitate herrek. Ezagunak ditugu udal-arautegi batzu (Abando, Zeanuri, etab.).

Elizateen gobernurako, Kontzeju Irekia edo udal-bilera zabalaren izaten zen lehenengo instituzio politikoa: bilera honen eskuetan zeuden hauzoaren ekonomi ardua (salerosketak, esportazioak, zergak, etab.), defentsa harmatua (kapitaina izendatuz), bideak eta pielaren izendapena. *Piel errejidorea* zen, hain zuzen, elizatearen buruzagi ejekutiboa. Hauzo lagun guztiek aukeratzaren zuten. Elizateko bizitza gidatu ezezez, Gernikako Batzarreko ordezkaritza ere berak eraman ohi zuen. Zerga partiketa, hauzogoaren berriematea, eta ordena publikoa honi gomendatzen zitzaizkion. Hola dio Artiñano-k:

Los *fieles* son los ejecutores de los acuerdos del Ayuntamiento general, los que manejan los fondos y bienes de la comunidad, defienden sus derechos, cuidan de la policía urbana y representan a la anteiglesia en todos los asuntos judiciales.

Hiribilduetan —hiri-udalak ziren hauk— Kontzeju Irekia eta Kontzeju Hertsia aurkitzen ditugu. Bilbon ezik, gainerako Hiribilduetan oso bizirik egon zen Kontzeju Irekia edo hauzo-lagun guztien batzarrea, baina gerora Kontzeju Hertsi edo Errejimenduak baztertu egin zuen sarritan, izan ere Kontzeju Hertsi hau izan ohi zen egunean eguneko arazoetan eskua zuen gobernailea. Kontzeju Hertsi edo Errejimendua urtero aukeratua zen, batzutan hauzogoaren beraren erabakiz, bestetan uztekoak ziren kargudunek berek aukeratuta. Udal Errejimenduen betekizunak, Hiribilduko bizitza sozio-ekonomikotik zeuden, nahitaez: oso bestelakoa zen Hiribildu handi ala txiki izan, lur-lehorreko ala kostaldekoa izan. Batez ere ekonomi bizitza zuzentzen zuten esku handia Errejimenduko agintariak: artesautza, merkatalgoa, kontsumakien inguratzea, salneurrien finkapena, merkatuaren arauak, zerbitzu publikoak eta abar ziren haien ardurapean zeudenak.

Ezaguna denez, Merinalde izena zeramaten Jaurerriko eskualdeek. Erregeren ofiziale bati (*merino*) gomendatzen zitzaion cremu-barrutia zen Merinalde hori. Merinaldeari nortasun publikoa Jaunaren ofiziale haiek eta komunitatearen beraren instituzioek ematen zioten. Jaunaren ofizialeetatik zaharrena, hain zuzen, merinua da; baina Azken Erdi Aroan prestameruak hartu zitzaizkion egitekorik gehienak, gerora beroni ere Korrejido-

reak kendu zizkion bezala. Ofiziale hauek, justizi egitekoa zuten bereziki, eta horregatik ez dagokigu horietaz orain jardutea. Baina, inola ere, gogora ditzagun Merinaldeko Batzarreak: 1526ko Foruak aipatzen ditu, nahiz eta haien egitekoa eta bizi-tza oso murriztuak agertu ondoko mendeetan. Merinaldeak, instituzio bezala, ez zuen halako hazkuntza nabarmenik ukan; Jaurerriko, Lurraldeetako eta elizateetakoan artean ito egin zen, nonbait, Merinaldea.

Jaurerriko Lurraldeetako (Durangaldean, Enkartazioetan, etab.) Botere ejekutiboak gobernailu propioak izan zituen; baina, horretan sartu gabe, ekar ditzagun orain Jaurerri osoari zegozkion gobernailu orokorrak.

Errejimendu Orokorra eta Diputazioa dira gogoratzekoak. Gernikako Batzar-lagunen iradokizun eta erabakiak betearazteko sortzen dira biak. Errejimendu Orokorra 19/21 lagunek osatzen zuten, 1500az geroztik, eta lehenik lurralde Irekirako asmatutako instituzio hau, 1630ean Hiribilduena ere bilakatzen da, urte hartako Akordioari esker.

Errejimendu Orokorreko lagunak Jaurerri osoan sakabana-turik zeuden eta, behin eta berriz biltzeko lagun gehiegi izateaz aparte, beronen bilera bakoitzak gastu lar zekartzan bidaia eta egonaldietan. Zer egin? Errejimendu Orokorrak berak *Errejimendu Berezi* bat moldatu zuen, bere baitandik hautaturiko batzurekin, eta beti ere, espreski bakoitzean gomendatzen zitzaizkionak istudiatu eta erabakitzeko. Beraz, Errejimendu Bereziak, Orokorren delegazioz lanegiten zuen beti. Ez zuen berezko autonomiarik.

1630eko Akordioaren ondoren, Errejimendu Orokorra indarberritua gertatzen da instituzio bezala, eta, eboluzio bizkor baten ondoren, eta haren beso luzagarri bezala, Lurralde Ireki-ko Errejimendu Berezitik *Diputazio Orokorra* jaioko da, zazpi deputaturekin. Errejimendu Berezia, Diputazio Orokor bihurtzen da, beraz (1645), eta 1696tik aurrera ez da Errejimendua-ren delegaziotik egongo eta berezko autonomia bat aitortuko zaio. Bakoitzak berean, elkarrengandik autonomia izango dute Errejimendu Orokorrak eta Diputazioak. Biek batera osatuko dute *Jaurerriko Gobernu Orokorra* (Gobierno Universal del Señorío).

Lanik franko eman zuen Jaurerriko gobernailuen batasunik lortzeak; izan ere, Lurralde Irekiaren eta Hiribilduen arteko

berdintasuna oso gatazka handien ondoren iritsi baitzen, 1630-eko Akordioarekin. Horregatik esan du Monreal-ek Akordio hontaz:

Constituye el acta de nacimiento de la estructura institucional de Vizcaya en la etapa que denominamos de madurez foral (136 or.).

Ordutik Foruen deuseztapenera arte, Jaurerriak bere Gobernu Ejekutibo Orokorra ongi instituzioztatua ukanen du; baina, pentsa daitekeenez, hori ere ez zen ezerezetik sortu, lehenagotik ere Jaurerri osoari batasuna ematen zioten beste bi oin-harrietatik baizik, Jaurgotik eta Batzarre Nagusietatik alegia.

Botere legegilearen instituzioak

Euskal Foruek deretxozko Estatu bat sortu zuten, herriaren aginteari, zegokion lekua emanaz; agintearen botereari, mugak eta egitekoak ezarriz, eta giza eskubideak babestuz. Foru haiek beren iturburuak izan zituzten. Lehen-lehenik, beren jatorburua herriaren *usuario eta obituretan* dute. Ohituren fruitua izatea da euskal Foruen berezitasunik nabarmenena. Ez dute Forua legegizonek egin; ez da lege arrotzen kopia bat ere. Bizkaiko Foruaren iturri hurbila, Lurralde Irekiko ohituretan aurkitzen da.

Lurralde Irekiko elizateen ondoan, ostera, Hiribilduak sortu ziren, eta berauei Erregek ematen zizkien Hiri Agiria eta Arautegia ere gogoan hartzekoak dira. Lurralde Ireki eta Hiribilduen sistemekin bikoiztasun juridiko bat agertu zen Jaureriaren barnean. Ez da harritzekoa, ba, jatorrizko Lurralde Irekiak haien bizkaitartasuna ukatu edo gutietsi nahi izatea, luzaro iraungo duen gatazka haietan. Hiribilduetako Udal Ordenamenduen azpitik, ordea, udal horietan ere Lurralde Irekiko (hau da, Hiribilduen partaidetasunik gabe sortutako) Forua nagusituko da Bizkaian. Honegatik idatzi du A. Zelaiak: *el Fuero no es (sólo) el Código de la Tierra Llana sino la ley básica de Vizcaya entera*.

Usarioz eta guztien ezagupidez onhartuak ziren ohiturak *idatzi* egingo dira Erdi Aroaren azkenetan. Bizkaiko Foruak bi idatzaldi izan zituen: 1452ko redakzioari *Foru Zaharra* deitzen zaio; 1526koari, berriz, *Foru Berria*. Lehenengo idazkuntza egitean ere, aspaldidanik zetozen ohiturak finkatu nahi dira, ez deretxo berri bat sortu. 1526ko Forua, Zaharraren berriztapena baizik ez da.

Herritar iturburu horretantxe ditu oinharriak Foruaren originaltasunak. Hala ere, lege-gizonek geroz eta esku handiagoa ukanen dute instituzioen eboluziobidean, batez ere Forua idatzia izan zenetik. Bestalde, egon zen bestelako eraginik ere: kanpoko sistema juridikoek kutsaturik, nahitaezkoa zen haiek sistema arrotzen izpirituaz ere baliatzea, eta halaxe gertatu zen. Honetan ere, ez gara mundu erabat aparteak euskaldunok. Dena dela, ukaezinak dira euskal Foruen originaltasuna eta herritar-tasuna.

En consecuencia, el Fuero de Vizcaya es un cuerpo de leyes autóctonas que se han formado a lo largo del tiempo sobre el solar vizcaíno. Esto no significa que falte toda comunicación con otros sistemas jurídicos, pues no cabe pensar que el contacto con celtas, iberos, romanos, godos y árabes no haya dejado ninguna huella, pero en cualquier caso, el Fuero tiene originalidad bastante para constituir un sistema jurídico peculiar (A. Zelaia-k, *Fuero Nuevo de Vizcaya* liburuaren sarreran, IX. or.).

Honela, ba, beti ere herriaren ohiturak oinharritzat direla, Foru idatzia gogoan hartuta eta Foruaren instituzioen gain bideratzen da Jaurerriaren bizitza politikoa. Aipa ditzagun hemen *Gernikako Batzarre legegileak*.

Jaurerriko Gobernuaren eskeari erantzunez, Korrejidoreak egiten zuen Batzarreko deia. Maizenik, bat edo bi bilera egiten zituen urtero Batzarreak, eta inoiz hiruzpalau ere bai. XVII. mendean, 1609-1700 urteetan eduki ziren 152 bileratik sei bakarrik luzatu ziren hiru egun baino arago.

Nor etorri ohi zen Gernikako Batzarreetara? Diputazioarekin (Korrejidore, Diputatu, Sindiko eta Idazkariak) batera elizateetako ordezkariak ziren, batez ere, batzarkideak. Lurralde Irekiko ordezkariak osatzen zuten Batzarrearen gehiengoa: 101 bozetatik, 72 elizateei zegozkien. Hiri eta Hiribilduek 21 boz bakarrik zituzten, eta Durangaldeak eta Enkartazioek, Lurralde bezala bidaltzen zituzten beren bozemaileak (Durangaldeak bi eta Enkartazioek sei lagun, onenean ere).

Nahiko hala-holakoa zen talde hauen arteko boz partiketa. Lurralde Irekiko biztanletza, 1712an, %46koa bakarrik zen Jaurerriari; baina Gernikako ordezkarietatik %72a zuen Lurralde horrek. Hiriarena eta Hiribilduena %31 zen bizilagunetan, baina %21 ordezkari bakarrik zituzten Batzarrean. Enkartazioek okerrago oraindik: %9 bizilagunentzat bozetan %1 bakarrik. Hori dena halaxe izanda ere, gogoan hartzekoa da, Enkartazioek,

esate baterako, autonomi modu bat ere bazutela Jaurerri osoaren barnean, eta aipatzen ditugun ezberdintasunok bazuten autonomia harekin zerikusirik franko.

Batzarreetara Jaurerriak bidaltzen zuen ordezkariak, garrantziko egitekoak zituen Bizkaia osoarentzat. Gaurreguneko Parlamentuen antzera, Gobernu kontrola zuen Batzarreak. Kontrolbide hau, Jaunari eskatzen zaion *juramenduan* agertzen da, esate baterako. Foruaren lehenengo legeak hola dio:

que el tal Señor, que asi nuevamente sucede en el dicho Señorío, seyendo de edad de los catorce años, haya de venir en persona á Vizcaya, é hacerles sus juramentos, é prometimientos, y confirmarles sus Privilegios, é usos, y costumbres, franquezas, y libertades, é Fueros, é tierras, y mercedes que de él tienen, siendo requerido para ello por los dichos Vizcaynos, y si despues, que assi fuere requerido, en un año cumplido no viniere a hacer la dicha confirmación, é juramentos; que los dichos Vizcaynos, assi de la tierra llana de Vizcaya, como de sus Villas, é Encartaciones, é Durangueses no le respondan, ni acudan al dicho Señor, ni á su Thesorero, ni Recaudador, con los Derechos é Censos que tiene sobre las Villas, é otras Caserías Censuales de Vizcaya. Y que si su Señoría embiare Mandamiento, ó Provisiones en el entretanto, sean obedecidas, y no cumplidas (I. Tit., I Legea).

Ikus daitekeenez, Bizkaiko Foruarentzat Jaunaren eskubide guztien aurretik eta gainerik Lurraldean usuario eta konstituzioa dago. Hori da oinarririk funtsezkoena. Baina, argi dago, Jaunaldi berriaren hastapeneko juramendu hau ez zen aski Jaunak Legeari zor zion leialtasuna segurtatzeko. Non aurki, ba, segurtapen hau? *Foru Pasabidea* izan zen horretarako asaturiko instituzio juridikoa:

Otrosí, dixeron: Que havian por Fuero, é Ley, é Franqueza, é Libertad, que cualquiera carta ó Provisión Real, que el dicho Señor de Vizcaya diere, ó mandare dar, a proveer, que sea, ó ser pueda, contra las Leyes, é Fueros de Vizcaya, directe ó indirecte, que sea obedecida, y no cumplida (*Foru Berria*, I. Tit., XI. Legea).

Honela ba, Gernikako Batzarreak (eta berauen bidez Bizkaiko komunitate politikoa) Tribunale Konstituzional bihurtzen dira, kontraforu guztien kontra. Herriak, gizarteak, Jaunaren jaun izan nahi du, Foru tradizioaren barruan. Ez ote dago, ordea, Jaunari dagokion aginte barrutirik?

Justizi Boterearen instituzioak

Menpekoen artean eta legearen aurrean epaile izatea, Jaunari zegokion egitekoa zen. Jauna ez zen Gaztelan zegoen atzeritar bat: Erregek bere eskuetan zeukan *Jaurgoa* Bizkaiko bertako instituzio politikoa zen, eta gainerako instituzio guztiak bezain bizkaitarra. Eta instituzio horrek betekizun jakinak eta propioak ezartzen zizkion Jaunari, Foruaren arabera. Betebehar horietako nagusiena, hauxe zen: bizkaitarren arteko bidegabe-keriak legearen bidez epaitzea. Juzgamena, Erregeri zegokion bereziki.

Horretarako, Erregek bere ordezkariak zituen Jaurerrian; justizi gizonak Erregeren izentapena zuten. Begira zer dioen Foru Berriak:

Primeramente, dixeron: Que havian de Fuero, uso, é costumbre, que todas las justicias del dicho Condado, y Señorío de Vizcaya, y Encartaciones, y Durangueses, sean, é hayan de ser de sus Altezas, como de Rey, y Señor de Vizcaya. Y que assi Corregidor, y Veedor, é Prestamero, y Alcaldes, é Merinos, se han de poner por su Alteza, é non por otro alguno (*Foru Berria*, II. Tit., I. Legea).

Bizkaian bertan zegoen goi-tribunalea, Korrejidorearena zen. Behe-tribunaleetatik hara jotzen zen. Korrejidore bakarraren esku-barrutikoa zen Bizkaia osoa bere Lurralde ezberdin guztiekin. Horregatik, justiziazkoaz aparte, beste betekizun historiko bat ere ukan zuen Korrejidoreak Bizkaiko kondairan zehar: Lurralde Irekiaren eta Hiribilduen arteko gatazkan, denen arteko batasun lokarria gertatu zen Korrejimendua. Ordezkariak izentatzen zituen Korrejidoreak (*tenientes*) Bizkaiko Lurraldeetarako eta ezagunak ditugu esku-barruti ttipiago hauetako haren ofizialeak ere: merinuak, prestameruak, alkateak eta abar.

Botereen bereizkuntza, demokrazia modernoaren printzipio bat da; baina, bereizkuntza hori gorabehera, aginteak beti du, orain ere, batasun bat. Foruak hiru botere klasikoen (hots: botere ejekutibo, legegile eta justizikileen) bereizkuntza modu bat bazuen, gizona agintarismotik gordetzeko; baina aginte publikoak ez zuen bere barneko batasunik galdu.

Ondasun-zaingoa eta Foruak

Foru sistemak bere oinharri ekonomikoak zituen, noski. Alde batetik gizarte-ekonomiaren beraren ispilu bat zen, eta, bes-

tetik, Hazienda publiko bat zegoen denari olioa ematen. Ondasun publikoek beren sistema berezia zuten herrialde, lurralde eta udaletan, eta diru-sarbidetarako eta gastuak arautuak zeuden. Hazienda Publikoaren sistema hau oso jakingarria da, noski, sistema politiko haren berezitasun, burujabetasun eta euskal jatorrasuna ezagutzeko; baina lantxo honetan ezin gaitzke xehetasun guztietan luza. Hala ere, euskal irakurleak badu lan egoki bat. Foru garaietako Ondasun-zaingo publikoaren sistemaz laburki eta argi jabetzeko. Ikus bedi Eizagirre-Garaikoaren «Euskal Lege Zaharra» (in ELKAR-LANEAN, *Lur eta gizon, Euskal Herria*, Jakin, Arantzazu. 115-145 or.).

B) EUSKAL FORUAK, IRAULTZA BURGESAREN BARNEAN (1789-1876)

Aro Garaikidearekin batera, Iraultza politiko bat gertatzen da Europan. Gizarte egitura berriek, politik estrukturalak berriak eskatzen dute. Eta euskal Foruak ere berrikuntza horren tartean aurkitzen dira. Frantziako Iraultzaren barnean, lehenengo, 1789ko abuztuaren 4ean, eta Liberalismoarekin, geroago, euskal instituzio publikoak desagerrarazi egiten dira. Horrela ezartzen da Euskal Herriaren burgesiaren iraultza.

Liberalismoaren konstituziogintza

Espainiako Estatu berriak bere burua birmoldatu egin nahi du. Konstituzioak errosario luzean datoz, bata bestea ukatuz nahiz gaudituz. Tarteka-marteka gerrateak ere bai. 1808tik 1876-ra arte hamar Konstituzio ezagutzen ditugu eta etengabeko konstituziogintza honekin batera, euskal Foruen bidezotasuna eta egokitasuna ekartzen dira eztabaidara.

1808ko Errebolaren biharamunean bertantxe ukan zuen Liberalismoak bere pentsamendua agertzeko aukerarik, 1809an egindako inkesta bati erantzunez. Hantxe agertzen da eskualdeetako Konstituzio berezien arazoa. Inkesta publiko hark jasotzen dituen eritzien arabera, eskualdeetako Foruek ez dute tokirik nazio batu baten barnean. Nazioaren batasunak, hala diote, Konstituzio bakarrik eskatzen du; aparteko txoko berezirik jasaten ez duen batasuna da hori. Badajoz-ko erantzule batek —apeza bera— honela idazten zuen:

La Nación española, aunque es un vasto reino [*oraindik Amerika galtzeko zegoen*] compuesto de diversas provincias, puede y debe gobernarse por unas leyes generales y uniformes, porque en todas ellas se habla una misma lengua, se profesa una misma religión y tiene una sola cabeza suprema.

Pentsamendu hau ez zen erantzule harena bakarrik. Konstituzionalismo liberalaren oinharrietan dagoen printzipio orokor bat da. Teorian, Cádiz-ko deputatuek laudorioz beteko dituzte euskal Foruak, gizabanakoaren eskubideentzat garairen batean aterperik seguruenak izan zirelako; baina egintzetara pasatzean, zera esaten da, eskubide haiek Konstituzio berrietan aurkituko dutela babesik irmoena. Liberalismo osoa, orohar, ezker-eskuinetan, unitarismoaren alde agertuko zaigu, salbuespentxoren bat edo beste kenduta, eta hain zuzen, zenbait euskal deputatu liberal salbuzko horietakoa izango da.

Gerrate bakoitza, Konstituzio berri batekin konpondu nahi zen. 1812ko Konstituzioa gerratean emana zen. 1834eko «Estatuto Real»a ere karlistadaren ekaitzarekin jaioa dugu. Estatutu horren deiarri erantzunez (Estatu osorako Konstituzioa izan behar zuen hark), euskaldunak bortxaturik daude Madrilera deputatuak bidaltzera, hain zuzen Euskal Herriari legeak handixe eman nahi zaizkiolako. Jadanik, ez dute balio betidaniko euskal hauteskunde legeek, Madrilen eratutakoek baizik. Espainiako Gorte berriek —Liberalismoaren iraultza instituzionalarekin jaiotakoek, alegia— Euskal Herriraino luzatu nahi dute beren esku-barrutia. Gernikako nahiz Arriagako Batzarreak ez dira haintzakotzat hartzen. Aldaketa hauen paradoxa ezaguna gogora dezagun: herriaren burugaintasunaren eta soberaniaren izenean, Foru instituzioen herri iturburu jatorra ukatu eta itoerazi egiten da. Geure herriaren soberaniatik genuen Forua, inongo herriaren (eta burgesiaren?) asmoetara bortxatuko da. Kanpoan erabakitako Konstituzioak eman-kendu eta trukatu zaizkio Euskal Herriari: beraz, soberaniaren oinharria ez da *euskal herriari* ezarriko, burgesiak beretzat asmatu duen Estatu batetan baizik.

Bergarako Gomenioa (1839)

Testuinguru honetan egiten da lehenengo karlistada eta Bergarako Gomenioa. Ez da, ba, batere harritzekoa hain kontrakoa gertatu baldin bazitzaigun. Han, ez Maroto-k zuen Euskal Herriaren ordezkariarik, eta ez Espartero-k zeukan Madrileko

Gobernuaren izenean deus agintzeko eskumenik. Hitza ederki asko jan zezaketen haiek. Bergarako hitzarmenak ez zuen oinharri juridikorik. Eta areago ere: arras aldrebesa zen, testuari eman zitzaion idazkera prometaturiko guztiak zidorretan galcrazteko adinekoa.

Espartero recomendará con interés al Gobierno el cumplimiento de su oferta de comprometerse formalmente a proponer a las Cortes la concesión o modificación de los Fueros.

Espartero-ren «gomendioak» zein indar zuen Madrilen? Eta eskaintakoa betetzekotan, nola beteko zen? Eta Gorteei proposatzearekin beterik ote zen hitzarmena? Eta areago eta oke-rrago: nondik nora eta zein oinharri juridikorekin aitortzen zitzaaien Gorte haiei Foruak *eman*, Foruak *alda*, Foruak *ken* eta horrelakoak egiteko *eskubidea*? Hementxe zegoen arazo eta eztabaida osoaren gakoa. Korapilo hau erabakitzat ematen zuen Bergarako Gomenioak.

Primeran etorri zen hitzarmen hura Madrilen, bere testu nahasi eta guzti. 1839ko urriaren lehenengo egunetan eman zitzaion hasera eztabaidari, eta hilaren 25ean eman zen lege berria:

Se confirman los Fueros de las Provincias Vascongadas y de Navarra, *sin perjuicio de la unidad Constitucional de la Monarquía.*

Bergarako akordioaren bide beretik zihoan Legea ere: oso positiboki hitzegín bai, baina ez zen ametitzen Euskal Herriak, legeak eta Konstituzioa ere egiteko zeukan eskubide historiko eta nazionala. Euskal Herriaren tradizio politikoan erabat arrotzak ziren Madrilgo Gorteak, eta, hala ere, haietxei aitortzen zitzaaien Euskal Herriarentzat Konstituzioa asmatzeko ahalmena. Eta Konstituzio horrek berak ere, bere edukinean, kanpoko Deterxo Publiko batek kondizionatua jaio beharko zuen: *sin perjuicio de la unidad constitucional de la Monarquía.* De facto, orduan galdu zuen Euskal Herriak Foruen oinharri juridiko beregaina. Foru instituzioak ez ziren bapatean galdu, baina horretarako bidea harturik zegoen.

Nafarroa bere aldetik: «Lege Hitzartua» (1841)

Gerra amaitzean, euskal Herrialdeak bi ikuspidetatik ekin ziezaioketen beren lanari. Egin zitekeen, gerra galdutzat eta

konstituzionalismo espainola nahitaezkoztat eman, eta, beraz, itxurazko egokiera historiko hari amore eman. Edota, gauzak batez ere euskal tradizioetik begiratuta eta Foruei eutsiz, Espainiako unitarismoaren aurka bururatu. Bi hautabide hauen artean erdibitu zen Euskal Herria, 1841ean.

Nafarroa, bereziki, Gobernuarekin elkarrizketan ahalegindu zen, galdu behar zena galtzeko prest eta gorde zitekeenari eusteko gertu. Nafarroa esatean, kasu honetan, Madrildik ezarritako Diputazio Probintziala esan nahi da, eta ez nafar Konstituzioaren arabera Erreinuko Gortean aukeratutako Diputazio Iraunkorra. Gobernuak Nafarroa Probintziazat hartzen du, eta Diputazio Probintzial berriak (liberala, noski) eraman zuen elkarrizketa Madrilekin. Beste hiru Probintziengandik aparte egin beharko zela lan, uste izan zuen nafar Batzordeak (*nos será indispensable separarnos de las Provincias Vascongadas, cuyas exigencias tienen contra sí la opinión pública de todos los matices políticos*. Alderdi politiko liberalak, alegia).

Bizpahiru arrazoin eman litezke Nafarroaren jokabide bereiztu honen zergatia agertzeko: a) Batzordeko nafar ordezkariak liberalak ziren, eta osorik onhartzen zuten liberalen konstituzionalismoa; b) Nafarroan, beste euskal Herrialdeetan baino argiago nabari zen instituzio zaharkituak garai berrietara egokitu beharra (esate baterako, Nafarroako Gorteak estamentuzkoak ziren Foru garaian, beste Herrialdeetakoak ez bezala); c) 1839ko azaroaren 16ko Dekretuak, instituzio politikoaren egoera aidean utzi zuen dena: instituzio horien etorkizuna ongi marraztu beharra biziki sentitu zuten nafarrek, batez ere 1841eko egokieran liberal progresistak hain indartsu azaltzen zirela.

1841eko Lege Hitzartuarekin, Nafarroari finantzetara mugatzen zaio autonomia, eta bere instituzio politiko ia guztiak kendu egiten zaizkio: Gorteak, Foru Diputazio Iraunkorra, Goi Kontseilua, Tribunaleak, Udalen beregaintasuna, etab.

Desaparecían sus Cortes con la facultad de legislar y dar leyes a los navarros, el Consejo Superior que, con audiencia de la Diputación, poseía el derecho de sobrecarta, sin cuyo requisito las cédulas y demás documentos reales no tenían fuerza de ley. Asimismo señala Hermilio de Olóriz, cómo desaparecía la autoridad de nuestros Tribunales de Justicia, el libre organismo municipal que permitía a cada Ayuntamiento gobernarse con independencia, y en vez de la Diputación Permanente que daba cuenta de todos sus actos a las Cortes, se creaba una Diputación Provincial sin autoridad superior, a quien rendir cuentas, y al jefe político (gobernador) de la Provincia se le consideraba Presidente nato de

dicha Corporación y que en determinados casos podía estorbar los acuerdos de la Diputación (C. Clavería).

Zer pentsa 1841eko Lege hontaz? Historigileak bitan banatu dira: 1) liberalek eta «navarristek» (nolabait esateko) positiboki epaitu dute: haiek, batez ere Espainiaren batasun politikoari begira; hauek, garaiko irtenbide posibilista bakarra bezala ikusi dutelako, eta gerorako onuragarritzat juzgatu. 2) nafar foruzaleek, ostera, gogor eraso diote Lege honi, Foruen deuseztatzaile eta Nafarroaren nortasun politikoaren desagiletzat salatuz (Kanpion-ek, adibidez).

Lege honen oinharri eta iturburuetan badago beste arazo bat ere: Nafarroako Gorteetatik jaiogabeko Diputazio hark nola eman zezakeen ontzat Erreinuaren Konstituzio aldakuntza bat. Ba ote zuen horretarako eskubiderik? Juridikoki baliozkoa izan ahal zen Lege hura, nafar historiaren arabera?

La Ley de 1841, foralmente hablando, fue nula porque no intervinieron en ella las Cortes de Navarra con el Rey, únicos poderes a quienes competía variar, añadir o aclarar el precioso tesoro de sus instituciones fundamentales (Kanpion).

Desde el punto de vista legal, la Diputación provincial no tenía atribuciones para ello [*elaborar y aceptar aquella Ley*]. Su autoridad a la luz del derecho navarro, era nula y sin valor jurídico, pues carecía de auténtica representatividad, puesto que no había sido designada por las Cortes navarras de acuerdo con sus leyes privativas (C. Clavería).

Azkenean, hemen ere, bi soberanien arteko sokatira bat aurkitzen dugu: nork du aginte beregainik Nafarroan, Madrilgo Gobernuak ala nafar herri burujabeak? Egiazki, Nafarroaz Euskal Herriatik urrun hartzen dira erabakiak. Bienbitartean, non dabil-tza beste euskal Herrialdeak?

Hiru Probintzien kontra erasoak (1841-1875)

Araban, Bizkaian eta Gipuzkoan, Nafarroan bezalaxe, Konstituzio arazo bat dauka Estatuak. 1839ko Legearen neurritara erakarri behar dira Foruak. Birmoldaketa horretarako lehen pausoa 1841eko urtarrilean ematen da, hiru Probintziei «Foru Pasabidea»ren eskubidea kenduz. Zer zioten hemengoek?

Ongi ulertu zen herrialde hauetan Gobernuaren erabaki honen garrantzia eta errebolta armatuari ekin zitzaion, Espartero-

-ren kontra. Hola neurtu du Eizagirre-Garaikoak ukapen haren munta eta esanahia:

Inútil insistir que con ello, probablemente la violación fundamental al Régimen foral que afectara a su base, todo el sistema quedaba al aire. Era una de las consecuencias inexorables de la defección de Vergara.

Nafarroa Gobernuarekin elkarrizketan eta besteok armatan: horra egoera. Erdibituagorik ezin. Matxinada armatuak pot egi-ten du, eta Esparterori aukera ederra egokitzen zaio Foruak osorik deuseztatzeko (1841-urria-29). Egia da, 1844ean, moderatuek oraindik berremango dituzte Foruak kasik osorik, nahiz eta adu-
nak dagoeneko behinbetirako Bidasoan laga; baina, alde nahiz kontra berdintsu da, Madrilgo gorabehera politikoek beren ka-
buz egin eta desegingo dute hemengo Konstituzioa. Erro-errotik aldatua da oinharri konstituzionala.

Ongi ikusi zen hori 1848an: Narváez-en Gobernuak, udala (Foru sistemaren oinharri instituzionala berau) bere eskuetara eramango du, Herrialdeetako agintarien gainetik. Bestalde, 1857an Irakaskuntza Publikoari eraso zitzaion, maisuen izentapena uda-
len eskuetatik Gobernuarenetara pasaiaz. Arazo kultural larri honetaz, hona zer zioten hiru Probintzietako deputatu orokorrek:

Los profesores de la enseñanza primaria deben necesariamente en este país poner el idioma vascongado (...). Suprimida del círculo de la Administración foral la preciosa atribución de nombrar los maestros, las escuelas se verán ocupadas por profesores extraños a la lengua y a las costumbres especiales de este país...

1844az geroztik gelditzen dentxoak, eta oraindik zerbait bai-
no gehiago da, badu areriorik. 1864ean piztuko da bigarren ez-
tabaida handia Espainiako Gortectan. Afrikako gerratea da atxa-
kia, eta erantzukizun berriak ezarri nahi zaizkio Euskal Herriari,
bai soldadutan, bai diru-zergatan. Une honetan berezitasun berri
bat dauka eztabaidak: Llorentek euskal Historiari emandako in-
terpretapena politikaraino iristen dela, alegia. Egaña eta Barroeta
mintzatzen dira euskal tradizioaren alde. Sánchez Silva ez dator
batere ados.

1868ko Iraultzaren ondoren, karlismoaren itxaropen garai
berri bat hasten da. Lehenengo, duda-muda batzuren ondotik,
hauteskundeetan parte hartuko du eta 1871ko martxoan 51 de-
putatu lortuko. 1872ko bozketak, ostera, Gobernutik oso ma-
neiatuak gertatuko dira, eta karlismoak armetara joko du: horra

bigarren karlistada (1872-1876). Oiñati, Lizarra eta Tolosatik aginduz, Karlos VII.ak euskal Estatu karlista sortuko zuen, gerratean bertan ere, Estatu Foru sistema oso eta berritu batez eratuz. 1874eko udan, Abartzuzako garaipenaren ondoren, badi-rudi irekia dagoela Madrilako bidea; baina, han hain zuzen, aldatua zen ordurako egoera politikoa. Alfonso XII.a eta Cánovas ziren mintzalagun berriak. Gobernuaren proposamena, ultimatum bat zen: Foruak gordetzeko, hilabeteren buruan laga behar ziren armak. Karlismoak ezezkoarekin erantzun zuen.

C) 1876ko EZTABAIDA ETA FORUEN DEUSEZTAPENA

Foru sistema desagiteko egokiera aparta sortzen da 1876an: galdu du Euskal Herriak gerra, eta XIX. mende osoan lortu ez duen konstituziotasun iraunkor eta batu bat bilatzen du Espainiarentzat Cánovas del Castillo-k. Hain zuzen, 1876ko Konstituzio honexek izan zuen bizitzarik luzeena, mende erdi bat edo (1876-1931). Desegokierarik makurrena da hau Euskal Herriarentzat.

Estatuaren batasun arazoa

Jover-ek honela laburtu du «Restauración canovista» deituaren politikagintza:

La obra política de la Restauración puede ser agrupada en torno a cuatro capítulos fundamentales: *tendencia a la centralización y uniformación jurídica y administrativa, continuando la trayectoria del liberalismo español y muy especialmente de la época moderada*; política financiera, encaminada a hacer frente a una coyuntura general depresiva y a la difícil situación de la balanza de pagos; política económica y social, muy matizada por los intereses de grupo que mueven a los grandes partidos gubernamentales; finalmente, política colonial a seguir, especialmente en Cuba.

Pasarte horretako arazoak, beraz, Monarkia berrituaren oinharizkoak ditugu. Espreski azpimarkatu dut gure arazoari dago-kiona. Monarkiaren konstituziogintza, eta beronen barruan Euskal Herriarena, arazo nagusia da Espainiako Estatuarentzat. Hilabete haietan, asmoz, egintzaz eta garaiz ere Espainiako Konstituzioa eta euskal Foruen deuseztapena erabat lotuta agertzen zaizkigu, geroago 1931n eta 1977an bezalaxe. 1876ko ekainaren

30ean berresten da Konstituzio berria, eta ekain-uztailetan eztabaidatzen da, hain zuzen ere, Gorteetan (Senatuan lehendabizi, Kongresuan berehala) euskal Foruekikoa. Asko dira, Sánchez Silva-k bezala, Espainiaren alde *combatiendo los privilegios de las Provincias Vascongadas* lanegin nahi dutenak, zuzentasunik gabeko gerra bat egin baitiote Espainiari.

Ordura arte, Gobernu moderatu eta progresista guztiek ahopean esaten zutena, Cánovas-ek egun argitan esango du:

Los últimos acontecimientos, que por sí solos bastaran, como los de 1833 a 1839, para plantear en toda su integridad la cuestión hoy sometida a la resolución definitiva de las Cortes, no permiten consentir por más tiempo que en este punto importante se halle rota y desconocida la unidad constitucional.

Konstituzio batasunaren eztabaida (federalki konpon zitekeena, baina federalki ulertu nahi ez dena), oso argi dago gobernuarentzat: elkarrizketa eta kontsulta guztien aurretik onhurtua dagoen batasun moldea ez da hitzarmen eta bi parte interesatuen arteko elkarrizketa baten menpe jarriko, Madrilgo Konstituzioaren eranetara baizik.

Diktadura bat Legearen zerbitzurako?

Legegaiak eskatzen zituen erraztasunak eta gehiago emango zaizkio Gobernuari 1876-uztaila-21eko Legean. Diskretasunezko botere bereziak (=diktadura?) ukanen ditu Cánovas-ek. Honegan, bat datoz Madrilgo denak, Gobernua bera, Gorte Batzordea eta Gorteak. Ongi dakite zein zaila gerta daitekeen euskal tradizio osoaren kontra doan errejimen berri bat Euskal Herriari ezartzea. Batzordearen diktamenak gogoan izango du hori:

Es indispensable preocuparse de las dificultades que surgen inevitablemente al imponer deberes y decretar servicios que hasta ahora no se han prestado. Es preciso reconocer que no cabe esperar que, desde el primer momento, funcione con regularidad, por ejemplo, un sistema tributario determinado, en provincias que no le han tenido ni practicado. A vencer esas dificultades, a superar esos obstáculos, que no ya en provincias hermanas, sino en territorios enemigos y conquistados, se han tenido siempre en cuenta, van encaminadas las autorizaciones [concedidas al Gobierno que ha de ejecutar la Ley].

Agintariak bazuten, beraz, euskal Historiaren kontra ari zirenen kontzientziarik, Legea betetzeko, aldakuntzaren handia

neurtuz, diktadur botere bat eskaintzen baitzizaion Gobernuari Euskal Herrirako.

Ez zebilen hain oker Gobernua, botere bereziak eskatu zituenean, ezagutzen baitzuen hiru Probintzietako Diputazioek Lege hartaz zuten eritzia: (*Las libertades forales se ven radicalmente amenazadas, después de atravesar incólumes todas las tiranías de la Edad Media y Moderna*, idatzi zuten haiek.

Euskal Herriko agintariak «erresistentzia zibila»ren politikaz baliatu ziren, Batzarre Nagusietatik hasi eta herrixka ttipieneko alkatearengaino. Lege hura ez betearaztea erabaki zuten hiru Diputazioek. Cánovas konstituziozaleak makilka erantzun zuen: kasik hiru urtetan (34 hilabete) Konstituzio Garantiarik gabe eduki zuen Euskal Herria (*estado de excepción*).

Gorteetako eztabaida: bentzutuari zigorra

Ekainaren 19an eman zitzaion hasera Senatuko eztabaidari. Egun osoa bete zuen, Batzordearena gogortuz, Sánchez Silva-k egindako proposamenaren azterketak. Azkenik, aparteko proposamen hau baztertua izan zen: 111 boz kontra, 24 alde. Bihar-nunean, Batzordeak aurkezten zuen legegaiari heldu zitzaion. Agirre Miramón izan zen Legegaiaren kontra luzeenik mintzatu zena. Ekainaren 22an bukatu zen Senatuko lana: 96 lagunek onhartu zuten legegaia, 9 boto izan ziren bakarrik kontrakoak. Prest zegoen, beraz, Deputatuen Ganbararako.

Egiatzko gudua Deputatuen artean piztuko zen. Uztailaren zazpirako Batzordearen Diktamena emanik da Deputatuentzat. Hurrengo egunean aurkezten du González Fiori-k bere aparteko eritzia. Uztailaren 12an ekiten zaio eztabaidari; 13an, 14ean, 17an, 18an eta 19an burutzen da. Legegaia, Legetzat gonfirmatua geratzen da hilaren 21ean.

Legegaiaren sarrerak bestelakorik baldin bazioen ere, bai Legegaiaren bertan (4. eta 5. art.) eta Legean ere (5. art.), bi trataera ezberdin agertzen dira garaile eta bantzutuentzat. Hori da egia. Karlistek daude, alde batetik; liberalak, bestetik. Monarkia berriari bere bezeria (*clientela*) segurtatu nahi zaio euskal gizartean:

1. — Azken gerratean Monarkia berreraikiaren alde jokatu direnak, edo berauen semeak, ez dira soldaduzkara bortxatuak izango; baina, salbuespen hori gorabehera, Probintziek osorik bete beharko dute, dagokien kupo.

2. — Karlisten aurka ahalegindu diren herri eta hiriei hamar urtetako zergak barka lekizkieke; berdinki, karlistek pertsegitu dituztenei, edota beren etxeetatik ihes egin behar izan duten liberelei.

Euskal Foruen alde eta kontra XIX. mendeak ezagutu zuen eztabaidarik bortitzena, ausartena, jantziena izan zen ordukoa. Bidezkoa da hemen hizlarien izen batzu gogoratzea. Kontrakoen artean, gogorrena, egoskorrena, eta argiena ere, Sánchez Silva izan zen. Gizon honek eskarmentu on bat eskatzen zuen Euskal Herriarentzat:

Cuando el rigor de las armas, cuando el fragor de las batallas, cuando la fuerza ha decidido la cuestión, siquiera sea la más injusta y temeraria, la ley más justa en manos del vencido se reduce de hecho a la ley que prepondera, que es la del vencedor.

Zigor lege bat eman behar zitzaion, beraz, armatan altxatako Euskal Herriari. Egia da, Cánovas-ek, Gobernuaren Lehendakari bezala, bazuela zuhurtzia politiko hoberik eta ongi zekiela mehatxu hutsez eta zigorrez Estatu batu bat bakerako egiterik ez zegoenik; baina ikus dezagun Lehendakariak euskal arazoa nola ikusten zuen.

Cánovas-en Konstituzioa, Euskal Herriarentzat

Gobernuak epaituta zeukan arazoaren *funtsa*. Horretan ez zuen eztabaidarik nahi, horretarako ez zuen kontseilurik eskatzen. Oinharri-oinharrían erabakita zegoena egintzetara eramateko eskatzen zien Gobernuak Probintziei beren eritzia. Azkenean, politika baten *prozedura praktikorako* bakarrik eskatzen zuen aholkua. Euskal ordezkariari (ordezkari kontseilu emaleak bidaltzea eskatu baitzuen Gobernuak) ez zitzairen galdetzen Euskal Herriak Espainiako Konstituziopera sartu nahi zuen ala ez. Alde aurretik erabakitako Konstituzioa, *errazkiago nola* onhar zezakeen galdetzen itzaien bakarrik. Konstituzioak batbera eta berdina izan behar zuen Monarkia osoarentzat, Gobernuaren ustez; baina, hain zuzen, arazo hauxe zen euskal ordezkariarentzat eztabaidagaririk funtsezko eta premiazkoena. Begira, ordea, puntu nagusi eta ardatz hau nola ikusten zuen Cánovas-ek:

Llamé yo a los comisionados de las Provincias Vascongadas (...), para que dejando aparte como inconcuso el principio de la unidad constitucional de la Monarquía, pudiera oírlos el Gobierno respecto de todas

las cuestiones de método, de forma, de aplicación de los principios de la unidad constitucional (...). Que la Ley les había dado el derecho de ser oídos [1839ko Legeak, alegia] para eso, para facilitar la aplicación de los principios constitucionales. (...) Que yo he planteado siempre la cuestión, diciendo que (...) por unidad constitucional comprendía la aplicación de los deberes constitucionales para todos los españoles. (...). Yo no les exigí ninguna declaración doctrinal [hau da, 1839ko «sin perjuicio de la unidad constitucional de la Monarquía» hura euskal ordezkariak ere Gobernuak bezala ulertzea] ni me importaba exigirles; tomé la posición que me correspondía como jefe del Gobierno, y les dije: el Gobierno entiende esto en este sentido, y les llama a ustedes para oírles y facilitar la aplicación de estos principios.

Ikus daitekeenez, azkenean, Cánovas eta Sánchez Silva —Lehendakariak berak aitortu zuen bezala— elkarrengandik ongi hurbil zeuden oinharritzko eritzi eta helburu politikoetan. Euskaldunen betekizun politikoak Konstituzioaren arabera ulertu behar ziren (*todo español está obligado a defender la Patria con las armas cuando sea llamado por la ley y a contribuir en proporción a sus haberes para los gastos del Estado*, 6. art.). Hori zen tesi ofiziala (eta garaiko konotazio zentralista guztiak tartean zirela, gainera); euskaldunena, berriz, Azilona eta Belaskok laburtu zuten. Belaskok hola esan zion Cánovas-i:

La cláusula *salva la unidad constitucional* del art. 1.º de la ley de 39 se interpreta por los vascongados suponiendo que uno era el monarca, una la Representación nacional y uno el territorio (...), toda vez que aun (...) el general Espartero [que] introdujo grandes perturbaciones en el régimen foral procurando realizar la unidad, nunca pretendió aplicar el art. 6.º de la Constitución.

D) KONTZERTU EKONOMIKOEN ERREJIMENAREKIN (1878-1931)

1876aren uztaileko Legearen gain jasotzen da Kontzertu Ekonomikoen sistema. Zer zen, ba, Kontzertuen antolapen hau?

Zer ziren Kontzertu ekonomikoak?

Hasera-haseratik esan behar da, sarritan bestelakorik uste izan bada ere, Kontzertuena Konstituzio arazo bat zela. Bere jatorburua Foruetan zuen sistema honek, eta ez pribilegiozko antolamenduren batetan. Foru gobernabideko erakunde ekonomi-

koaren luzapen eta azken aztarna bat dira Kontzertuak. Akordio baten bidez mugatzen eta zer-nolakotzen dira kasu bakoitzean, baina Konstituzio arazo bati ematen zaion irtenbide konstituzionala dira.

Vienen, así, a ser los Conciertos el último resto del régimen foral. De ahí que sean para las Provincias Vascaas y para el Estado unas leyes de orden constitucional (F. Zavala).

Euskal Herriko ekonomia publikoari libertate barruti bat sortzen diote Kontzertuek; zerga batzuetarako *kupoa* izentatzen zen (*zerga kontzertatuak* ziren hauk). Sei zerga kontzertatu zituen 1878ko Kontzertuak, eta hamabitaraino iritsi ziren 1926koan. Horietaz kanpo, zerga kontzertatugabeak geratzen ziren: hauk Estatuak berak jasotzen zituen.

Gauregun Estatuaren eskuetan dauden zerbitzu publiko asko Diputazioen eskuetan zeuden orduan: gaixotetxeak, portuak, kaminioak, urrutizkinak, osasun zerbitzuak, eskolak, mikeleteak, udaletako artxibari, idazkari, bibliotekari, etab. Batez beste, gainerako probintziek hainbat eta gehiago ordaintzen zuten euskaldunek zerbitzu publikoetarako (Udal, Diputazio eta Estatu zentralarentzat). Diputazioen esku-ahalmenik oinarrizkoen eta nagusia inpostuak, kontribuzioa eta arielak sortu eta arautzea zen. Gipuzkoako Diputazioak honela azaltzen zuen bere zeregin publikoa, 1923ean:

Dos son los sectores en que la actuación de las Diputaciones se manifiestan: *el uno*, meramente administrativo, integrado por el conjunto de atribuciones que ostentan, para el régimen de la Provincia en sí y como superiores jerárquicos de los Ayuntamientos, *el otro*, tributario contributivo, que puede también desdoblarse en dos, ya que en él actúan las Diputaciones a modo de sustituto fiduciario del Estado y responsable del cupo por determinadas contribuciones, y administran además su propia Hacienda provincial, con independencia económica y administrativa, propulsando las fuentes de riqueza del País y obteniendo de ellas lo que estiman prudente para el levantamiento de sus cargos y necesidades (*Memoria*, 1923).

Bost Kontzertu Ekonomiko izenpetu ziren, 1871tik 1931ra, Araba, Bizkaia eta Gipuzkoako Herrialdeen eta Estatuaren artean (1878, 1887, 1894, 1906 eta 1925etako urteetan), eta fruiturik onenak eman zituen politikan eta ekonomiaren hazkuntzan. Zabala-k zera idatzi du:

Los Conciertos económicos son un ejemplo a lo que se puede llegar

partiendo de un simple arreglo en la forma de pagar un impuesto (el de inmuebles, cultivo y ganadería) debido al uso que de las pequeñas facultades que dimanaban de ese arreglo han sabido hacer las Diputaciones hasta convertirlo en todo un sistema descentralizador.

Foruak deuseztaturik zeudela, Kontzertuekin egoera berri bat sortzen da Euskal Herriarentzat. Egoera horrek ez du lehenagoko historia ahanzi edo ukatu nahi. Egoera faktiko bat bezala hartzen da, ez gehiago; euskal agintariek, behin eta berriz, jatorrizko Foruen eskakizuna goraki altxatzen dute. Utzezinezko eskubide jatorra da garaiei egokiturik eskatzen den Lege Zaharra. Horregatik ez da batere harritzekoa 1917az geroztik bizi izan zen euskal urduritasuna.

Euskal Diputazioen Mezua (1917)

1917-19 urteetan euskal eskakizunak oso bero agertzen zaizkigu. Hainbat bilera, manifestazio, agiri eta hauteskundetan Foruak itzultzea eskatzen da. Ordukoa da euskal Diputazioen «Mezu» sonatua. 1917ko uztailaren 16an izenpetu zen agiri hau, Araba, Bizkaia eta Gipuzkoako Diputazioek Gasteizen egindako Batzarrean. Batzarre hau herriaren mugimendu zabal batekultzatu eta babestua izan zen. Zalantza batzuren ondoren, Nafarroak ez zuen ofizialki parte hartu, bere partaidetasuna gerorako utziz.

Karmelo Etxegarai-k eta Pérez-Arregi deputatuak idatzi zuten Mezua. Foruak beren osotasunean eta garai berrietara egokituak itzultzea eskatzen da:

Las Diputaciones (...) estiman que más que nunca es indispensable ampliarla [*Kontzertuen autonomia, alegia*] hoy que se ha producido una tan vigorosa expansión de todas las modalidades en que se manifiesta la laboriosidad de la raza, y que este íntimo anhelo por el País, sólo puede encontrar satisfacción cumplida en el restablecimiento de sus instituciones seculares, de sus Fueros, feliz expresión y fórmula de la libertad del País Vasco, que nunca constituyó obstáculo para el progreso de los intereses generales.

Foruak osorik itzultzea zaila gertatuko zela jakinki, Mezuak bigarren hautabide bat eskaintzen zion Madrilgo Gobernuari: Euskal Herriaren gobernurako ahalik autonomiarik handiena. Autonomia horretan sartu beharko lirateke irakaskuntza osoa, lekuan lekuko administrazioa, ongilegoa, zerbitzu hidraulikoak, lur-

gintza, mehagintza, industria, merkatalgoa. Gobernu zentralaren eskuetan geratuko zirenak, berriz, hauk ziren: Gerra, Herbestea-rekiko Harremanak, Aduanak, Txanpongintza, Postak eta abar. Salbuespen hauetatik kanpo, gainerako denak Foru gobernailuen eskuetan egon beharko zuketan.

Hiru puntutan laburtzen zuen Gipuzkoako Diputazioaren Lehendakariak Mezuaren mamia:

1. Afirmación de que siempre queden a salvo los derechos históricos e imprescriptibles del País a cuya reivindicación no se renuncia.
2. El inmediato restablecimiento de los organismos forales.
3. Recabar una mayor autonomía que permita el desenvolvimiento del País con estos organismos.

Eskakizun hau Madrila eramán aurretik, euskal deputatu-ohiei, udalei, senatore eta deputatuei beren eritzia eskatuko zitzaien. Horretarako, abuztuan egin ziren bilerak. Etengabekoa izan zen uda hartako lana. Eztabaida edo zalantzaren baten ondoren (beti ere egokierari nahiz idazkerari buruzko zalantzak), Mezua, zegoen hartantxe, onhartu zen. Hiru Probintzietako udalen borondatearen agerpide egoki bezala ikusi zen Mezua. Udalen gain jasotako Mezua zen hura, euskal Foruaren oinharri funtsezkoena Udala izan dela aitortuz. Hala zioten Diputazioetako Lehendakariak ere:

La doctrina foral de que los Municipios son el fundamento y base del régimen histórico vasco se manifiesta en las diversas intervenciones (...). Los Municipios son la genuina representación del pueblo, e incluso las propias Diputaciones debían desaparecer. La representación parlamentaria, extraforal, debía ceder ante la base de la representación municipal (F. Zabala).

1917ko abenduan eman zitzaion Mezua García Prieto Gobernu Lehendakariari. Han ziren hirú Diputazioetako Lehendakariak eta euskal parlamentaririk gehienak. Eskakizunak aurrera eramateko, parlamentu-kanpotiko Batzorde batek hartu zuen bere gain euskal Estatuturako Aurreproiektu bat prestatzea. Beronen arabera, Batzarre Nagusian bilduta, Udalek eratuko zuten Euskal Herriaren autonomia. Mezuaren eskakizunak barne zirela, euskarari ofizialkidetasuna aitortzen zitzaion. Aurreproiektu hau Gorteei pasa zitzaien; baina hango eskuin-ekzerrek ez zuten bultzatu. 1920ko hauteskundeen ondoren (abertzaleak deputatu ba-

karrarekin geratzen dira), laster itoko da Aurreproiektua Madrillgo korridoreetan.

Gipuzkoako Diputazioaren «Memoria» (1923)

Primo de Rivera Diktadorearen iradokizun bati erantzunez, Gipuzkoako Diputazioak txosten berri bat zuzentzen dio Gobernuari: *Memoria de la Diputación de Guipúzcoa al Directorio Militar.*

Lau Herrialdeak (nahiz eta jectio horretan Nafarroa aparte gelditu) batasun bat osatzen dutela esaten da, baina beti ere Herrialde bakoitzari nortasun berezia aitortuz. Euskal arazoaren irtenbide bezala bi aipatzen dira: Foruak bihurtzearena bata, autonomia birmoldatzearena bestea. Foruak osorik bihurtzeko legegai bat ere eskaintzen da; holako zerbaite esan beharko luke:

Art. 1.º Quedan derogadas, desde la promulgación de la presente Ley, las de 19 de setiembre de 1837, 25 de octubre de 1839 y 21 de julio de 1876, quedando asimismo sin efecto, en cuanto a Alava, Guipúzcoa y Vizcaya y todos sus Municipios, cuantas leyes y disposiciones modifican su régimen y funcionamiento; y, en su virtud, se les reintegran todas las atribuciones de que gozaban con anterioridad a aquellas Leyes, dentro siempre de la unidad de la Nación española.

Art. 2º Como consecuencia, quedan restaurados, con todos sus derechos y atribuciones, los organismos forales que en ellas existían, a los cuales incumbirá determinar su régimen, constitución y funcionamiento, así como fijar, de acuerdo con el Gobierno, la adaptación a la época actual de sus relaciones de derecho con el Estado.

Euskal Herrialdeek ongi zekiten, ez zela irtenbide hori behala onhartu eta legeztatuko; horregatik proposatzen dute bigarren bidea, autonomiarena. Honen barnean ezartzen dira Udalei dagokien oro, irakaskuntza osoa, ongilegoa, osasun-zaingoa, obra publikoak (bide, kamino, trenbide, portu, urrutizkin, eta abar), urak, meatzeak, mendi, baso eta herri-lurrak, ehiza eta arrantzua, merkatalgoa eta untziteria, lurgintza, ganaderia, aurrez-kia, kreditoa, estadistika, deretxo pribatua, eta abar. Euskararen ofizialkidetasunaz bereratzigarren basia ari da: euskara eta erdara berdinki erabil litezke irakaskuntzan, Diputazio eta Udaletxetan, eta Tribunale eta Gobernu ekintzetan. Funtzionarien euskaldundu beharra arautu egingo da, mugatuz eta noiz eta nolakoa izango den finkatuz. Kongresuko Batzordeak ere onhartu zuen hau dena.

«Memoria» honi Gipuzkoakoak ezezik Arabako Diputazioak ere oneritzia eman zion. Bizkaikoak —«Liga Monárquica»ren eskuetan zegoen une hartan— ezgaraiko eta desegoki bezala baztertu zuen (*por haber obrado la Diputación guipuzcoana con indiscreción y tendenciosa de separatismo*). Ez da batere harritzekoa, izan ere Diputazio berak euskal Unibertsitatearen kontra jokatu baitzuen eta «Eusko Ikaskuntzaren Elkarte»ri laguntza ere ukatu. Berriz ere, euskaldunon batasunezagatik, sasipeturik geratzen zen autonomiaren bidea.

Hala ere, zer pentsa egun haietan Gipuzkoako Diputazioak hain bihozperero egindako lanari buruz? Zer balio du «Memoria» hark? Cánovas-en hitzak gogoratu, hau idatzi da arazoaz:

El conjunto de la Memoria viene a ser una magistral formulación de la doctrina foral, de aquel régimen conjunto de libertades que *a nadie dañan y aprovechan a los que las disfrutan* (F. Zabala).

Txosten hau joan, bai, joan zen Madrila, baina handik etorri ez zen erantzunik etorri. Eta horrela ito ziren eginahala guztiak. Nahikoa egin zen, behin eta berriz elkarrizketa ito arren, 1926ko Kontzertua izenpetzearekin. Diktaturako bakarra eta II. Errepublikako eginahalen ataria.

E) AZKEN OHAR

Euskal Foruak irakurtzean, euskal eskakizunen Txostenak aztertzean, edo gure instituzio politikoek bizitza miatzean, bi gauzatan erreparatu dut sarritan: *libertatez betetako atrebimendua* du Historia horrek, ausarta da, alde batetik, eta bestetik hirigizon libreaz usteonik irekiena agertzen du, aginte politikoa herri-herrian txertatzen baitu, sistema osoaren ardatz bezala udala hartuz.

Atrebimendua, ausardia esan dut. Ausarta da Foru zaharra. Erregeri zina eskatzeko nahiz haren Agiriren bati Pasabidea ukatzeko. XX. mendeko euskaldunontzat ere txundigarria gertatzen da, libertate politiko hori garai batetako gure Konstituzioan babestua ikustea. Mende luzetan egon da zutik hor giza libertatearen ausardia.

Ausartak izan dira gure foruzaleak ere. Etxean eta hor kan-

poan —Madrilen, esate baterako— euskal burujabetasun politikoaren alde mintzatu direnean. Zirudienez edo esaten zitzaieenez, Historiaren modernotasunaren kontra hitzegiten ari ziren Fgaña, Moraza, eta beste, Foruen alde mintzatzean. Hizlari haien testigantza, pedagogia nazionala da gaurreguneko gizonontzat.

Aginte politikoaren burbiltasuna. Mendez mende hurbiletik lotu du agintea euskaldunak, eta gertu zeukalako, erabili egin du. Foru sistema osoaren zimentarria, hauzoa nahiz udala izan da. Bere etxe ondoan, askotan sortetxearen ondoko arkupean hartu ditu bere erabaki politikoak. Beste garai batzu ziren, noski, baina konstante bat izan da hori gure kondairan. Gorde-gorde beza, gaur ere, gizabanako bakoitzak, dagokion aginte politikoaren bere partea.

Gure tradizio politiko handiaren kontra lan egin dute XIX. mendeak eta gure XX.aren hiru laurdenek. Baina azken orduko bide makur horretatik ihes egiterik ez ote da izango? Behar bada, oraintxe iristen gara Historiaren bihurtune on batetara. Asmatuko ahal dugu bidegurutze berri honetan!

¹ Euskal irakurleak laburpen oso egokia du *Lur eta gizon, Euskal Herria* liburuan (Jakin, 1974), instituzio gipuzkoarrei buruz (115-145). Bizkaiko instituzioetarako, esan gabe doa, Monreal-en liburua erabili da batez ere.

² Hemen, idazlan gutzirako, hartu dudan hiru Botereen sailketa, neurriren batetan, gaurreguneko irakurlearentzat pentsatua dago. Barka biezat historigile teknikoak.

J. I.

DE LOS FUEROS A LA AUTONOMIA

El Pueblo Vasco se ha sentido y realizado en la Historia como una nacionalidad que se definía como soberana. Los Fueros y sus Instituciones forales representan la Constitución en la que se ha expresado y realizado esa soberanía política.

El Fuero nace de los usos y costumbres (no concesiones reales), creados y consagrados por el consenso popular, que se expresa, sobre todo,

en los Concejos municipales de la Tierra abierta. El juramento foral del Rey o Señor y el derecho de veto (Pase foral) frente a posibles actuaciones antiforales de aquel, son las dos garantías constitucionales que protegen la Inviolabilidad del Fuero.

Esta autoposesión política independiente se ha plasmado de forma autónoma en cada una de las Provincias, Reinos o Señorío. En el Derecho Público de estas entidades vascas hay, aún en las más divergentes, una base común de identidades y similitudes; pero hay que señalar que Alava, Guipúzcoa y Vizcaya poseen un mayor grado de afinidades. Navarra enriqueció más autónomamente su primitivo acerbo institucional con rasgos propios de las Monarquías medievales con las que convivió. En el artículo se ofrece la estructura institucional del Señorío de Vizcaya, como un modelo foral que ayudará al lector a una mejor comprensión del Derecho Público vasco.

El País Vasco peninsular vivió, hasta mediados y fines del siglo XIX, con su propio sistema institucional. Pero los cambios socio-económicos, la ideología del constitucionalismo liberal y la derrota en la Guerras Carlistas lograron desarticular el sistema: entre 1839 y 1876 se consuma la abolición foral. Esta supresión de la Constitución política tradicional es impuesta por un poder extraforal, el poder constitucional de la Monarquía española. La foralidad descansaba sobre un pacto bilateral entre el Rey o Señor y la comunidad política; la monarquía liberal, por el contrario, impuso una constitucionalidad unilateral y, por tanto, antiforal.

La tesis liberal y centralista de que una verdadera y auténtica Constitución del Estado moderno requiere la uniformación constitucional de la Monarquía (y como corolario, la idea de que los Fueros vascos son un privilegio) ha sido constantemente rechazado por el foralismo vasco. Este entiende que el Fuero tiene su fundamento en la soberanía original del Pueblo Vasco.

Para amortiguar la agudeza del problema originado por la extirpación foral (digamos que el establecimiento del régimen común hubo de llevarse a cabo con la suspensión de la Ley de Garantías Constitucionales), el centralismo ofreció un sistema de Conciertos económicos consistente en una autonomía de gestión fiscal: los impuestos concertados se pagaban con un cupo. Los Conciertos económicos resultaron beneficiosos, pero insuficientes, y la demanda de la restitución foral siguió viva.

Entre la abolición foral (1876) y el advenimiento de la II República española (1931), particularmente en los momentos en que el sistema canovista entra en crisis, la reivindicación foral vasca vuelve a expresarse con energía. Esta se manifiesta a nivel oficial (Mensaje de 1917, Memoria de 1923) y a nivel popular, con el apoyo masivo a las demandas forales.

Estos movimientos reivindicativos se formulan teóricamente en estudios o proyectos que, generalmente, ofrecen una doble alternativa de solución al problema vasco: a) el retorno al puro sistema foral, adaptado por el propio Pueblo Vasco a las nuevas necesidades del País, o b) la creación de una autonomía política que permita el más amplio desarrollo institucional.

La Monarquía alfonsina no logró hallar una forma constitucional que encauzara por vías de solución el foralismo (liberal, carlista o nacionalista) del Pueblo Vasco. Así, pues, la Segunda República hubo de heredar un problema no resuelto.

DU FUERO A L'AUTONOMIE

Le Peuple Basque s'est perçu et réalisé dans l'Histoire comme une nationalité qui se définissait comme souveraine. Les Fueros et ses Institutions forales représentent la Constitution politique dans laquelle s'est exprimée et réalisée cette condition politique souveraine.

Le Fuero naît des usages et coutumes (non pas de concessions royales), créées et consacrées par le consensus populaire, qui s'exprime surtout dans les Conseils municipaux de la Terre ouverte. Le serment foral du Roi ou Seigneur, et le droit de veto (Pase foral) face à de possibles actions antiforales de celui-ci, sont les deux garanties constitutionnelles qui protègent l'inviolabilité du Fuero.

Cette autopoSESSION politique indépendante s'est formée de façon autonome dans chacune des Provinces, Royaumes ou Seigneuries. Dans le Droit Public de ces entités basques, il y a, même dans les cas les plus divergents, une base commune d'identités et similitudes; mais il faut signaler que Alava, Guipúzcoa et Biscaye ont un plus grand degré d'affinités. La Navarre enrichit d'une façon plus autonome le primitif acerbe institutionnel par des traits propres aux Monarchies médiévales avec lesquelles elle avait vécu. Dans l'article, nous étudions la structure institutionnelle de la Seigneurie de Biscaye, comme modèle foral qui aidera le lecteur à une plus grande compréhension du Droit Public basque.

Le Pays Basque péninsulaire vécut, jusqu'au milieu et jusqu'à le fin du XIXe siècle, avec son propre système institutionnel. Mais les changements socio-économiques, l'idéologie du constitutionnalisme libéral et l'échec dans les Guerres Carlistes réussirent à désarticuler le système: entre 1839 et 1876 se consumma l'abolition forale. Cette abolition de la Constitution politique traditionnelle est imposée par un pouvoir extraforal, le pouvoir constitutionnel de la Monarchie espagnole. La foralité reposait sur un pacte bilatéral entre le Roi ou Seigneur et le communauté politique; la monarchie libérale, au contraire, imposa une constitutionnalité unilatérale, et donc, antiforale.

La thèse libérale et centraliste selon laquelle une vraie et authentique Constitution de l'Etat moderne demande l'uniformisation constitutionnelle de la Monarchie (et comme corollaire, l'idée d'après laquelle les Fueros basques sont un privilège) a été constamment rejetée par le foralisme basque. Celui-ci entend que le Fuero a son fondement dans la souveraineté unique du Peuple Basque.

Pour tempérer l'acuité du problème originé de l'extirpation forale (disons que l'implantation du régime commun fut mené à bien grâce à la suspension de la loi de Garanties Constitutionnelles), le centralisme offrit un système d'Accords économiques qui consistaient en une autonomie de gestion fiscale: les impôts convenus étaient payés par une cotisation. Les accords économiques furent bénéfiques, mais insuffisants, et la demande de la restitution forale continua.

Entre l'abolition forale (1876) et l'arrivée de la IIe République espagnole (1931), particulièrement au moments où le système canoviste entra en crise, la revendication forale basque s'exprime à nouveau avec vigueur. Celle-ci se manifeste au niveau officiel (Message de 1917, Mémoire de 1923) et au niveau populaire, avec l'appui massif aux exigences forales.

Ces mouvements revendicatifs se formulent théoriquement en études ou projets qui, en général, offrent une double alternative de solution au

problème basque: a) le retour au pur système foral adapté par le Peuple Basque lui-même aux nouveaux besoins du Pays, b) la création d'une autonomie politique qui permette le plus vaste développement institutionnel.

La Monarchie alphon sine ne réussit pas à trouver la formule constitutionnelle pour canaliser la solution du foralisme (libéral, carliste ou nationaliste) du Peuple Basque. Ainsi donc, la Deuxième République hérita d'un problème non encore résolu.